

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 18, Dönem/Period: 2024-Güz/Autumn, Sayı/Number: 35

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Dilbilimsel Sıfırlar: Mit mi, Gerçek mi?

Linguistic Zeros: Myth or Reality?

Caner Kerimoğlu

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir / Türkiye

e-posta canerkerimoğlu@yahoo.com

orcid 0000-0002-8514-8578

doi 10.54316/dilarastirmalari.1519089

Atıf

Citation

Kerimoğlu, Caner (2024).
Dilbilimsel Sıfırlar: Mit mi,
Gerçek mi?. *Dil
Araştırmaları*, 35: 1-23.

Başvuru

Submitted

19.07.2024

Revizyon

Revised

19.08.2024

Kabul

Accepted

21.08.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

10.11.2024

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ÖZ

Bu çalışma dilbilimsel sıfır kavramını eleştirel bir bakış açısı ile incelemektedir. Makalede ilk olarak dilbilim literatüründeki sıfır uygulamalarının tarihsel arka planı sunulmaktadır. Bu değerlendirmenin ardından çalışma Türkçe dilbilgisi için literatürde önerilen sıfır uygulamalarını sorgulamaktadır. Makale dilbilimsel analizde sıfırın uygulanması için sağlam bir bilimsel temel oluşturmayı amaçlayan çeşitli önerilerle de sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilimsel sıfır, boşluk, Türkçedeki sıfırlar, bilim ve dil.

ABSTRACT

This study critically examines the concept of linguistic zero. After a comprehensive review of the historical background of zero applications in the linguistic literature, the study examines the proposed implementations of zero in Turkish grammar. The paper concludes with several recommendations aimed at establishing a sound scientific basis for the application of zero in linguistic analysis.

Keywords: Linguistic zero, emptiness, zeros in Turkish, science and linguistics.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: In recent years, debates have emerged questioning the scientific legitimacy of linguistics, with some arguing that linguistics does not meet established scientific standards

(Sampson 2017). I evaluated these criticisms in a previous article, in which I analysed linguistic research according to the scientific criteria proposed by theorists such as Popper, Kuhn, Lakatos and Feyerabend (Kerimoğlu 2022). I have applied Popper's "falsifiability" test to various linguistic concepts, including the morpheme zero. In this article, I analyse the "hypothetical" concept of zero in linguistics and provide a detailed examination of its validity and application.

Literature review: According to Robert Robbins, modern linguistics owes its conceptualisation of zero to Panini (Robbins 2013). This view is supported by other researchers (Allen 1956; Candotti ve Pontillo 2014; Diller 1996). Panini's terms *lopa*, *luk*, *lup* and *slu*, meaning "empty", support this claim. F. Staal suggests that the concept of zero in arithmetic may have roots in Panini's grammatical terms related to emptiness and nothingness, possibly indicating that linguists rather than mathematicians discovered zero (Staal 2010). Arabic grammarians, particularly those influenced by Sibawayhi in the 8th century AD, also developed theoretical constructs similar to modern zero morpheme practices. They postulated a zero element to explain the presence of the accusative suffix without a transitive verb, interpreting it as the residual trace of an elided verb (Versteegh 1997).

Modern interpretations by structuralists such as Saussure, Bally and Bloomfield have developed the concept. Saussure's idea that language is made up of contrasts rather than similarities laid the foundations for the zero hypothesis. For example, he proposed a zero morpheme in the word *phlox* ("flame") to account for irregularities in the inflection and derivational systems of inflected languages. Robert Gauthiot, a student of Antoine Meillet, was the first to use the term *zero* in modern linguistics in 1902 (Gauthiot 1902). Saussure and Bally adopted the concept and integrated it into structuralism (Diehl 2009). Structuralists such as E. Nida popularised zeros in morphology, explaining phenomena such as the absence of a plural suffix in words such as *sheep*, *trout* and *elk* by assigning a zero morpheme to the plural form (Nida 1946). This method was extended to verbs forming past tenses by ablaut and plurals by ablaut without suffix, such as *go* - *went* and *woman* - *women*. In generative and transformational grammar, theorists such as Z. S. Harris and N. Chomsky incorporated zeros extensively in phonology and syntax (Chomsky 1957; Harris 1957; Pesetsky 1995). Today, the zero morpheme is well established in the linguistic literature.

Methodology: This article tests the proposed zeros for Turkish on the basis of selected usages that are widely cited in the zero literature. Examples include accusative case, genitive case, imperative (second person), third person conjugation, lexical gaps and syntactic gaps.

Conclusions: Some linguistic zeros proposed for Turkish are not compatible with the criteria of the theorists such as Haas (1957) and Mel'čuk (2006). For example, in some cases, zero can be associated not only with singularity but also with plurality. Therefore, zeros must be able to pass the test of falsifiability. On the other hand, some of the proposed zeros are impossible to test scientifically. We need to be able to test the meaning of the zeros we propose. The sloppy use of linguistic zeros is a danger to the scientific nature of linguistics. Other results obtained in the study are as follows:

- a. The roots of the zero hypothesis in linguistics go back to the ancient Indian scholar Panini. Gauthiot was the first to use the term zero in modern linguistics. It was later popularised by Saussure and the structuralists. However, there are debates about the use of the term zero, which comes from mathematics, in linguistics. Zero in mathematics and zero in linguistics have different contents.
- b. Despite its prevalence, there is no consensus on the definition and use of zero in linguistics. Although different theorists try to bring in different criteria, there is no generally accepted criteria yet.
- c. Brain studies have yet to provide incontrovertible evidence that zero is a biological reality.

d. Zeros can have different meanings, and it seems that some uses now considered zeros actually have diachronic phonological markers. Therefore, for the places where we assign zero, we must ask, “Why?” We need to ask this question to understand the reasons for some gaps in the evolutionary development of language.

e. The concept of nothingness is also relevant to language as a natural phenomenon. However, the indiscriminate assignment of a zero value to every linguistic gap and the subsequent attribution of a specific meaning to it is a flawed methodology.

f. Perhaps Parmenides is right when he says, *Ex nihilo nihil fit*— “From nothing comes nothing.” You should not force yourself to make something out of nothing.

0. Giriş

“Dilin Bilimi Mümkün müdür?” adlı yazımda dil incelemelerinin bilimin içinde yer alıp almadığı tartışmalarını ele almıştım (Kerimoğlu 2022). Orada Popper, Kuhn, Lakatos gibi teorisyenlerin bilim ölçütlerine göre dil araştırmalarını değerlendirmiş; seçtiğim bazı örnekler üzerinden Popper’ın “yanlışlanabilirlik” testini tartışmıştım. İncelediğim örneklerden biri *sıfır biçimbirim* (zero morpheme) kavramıydı.

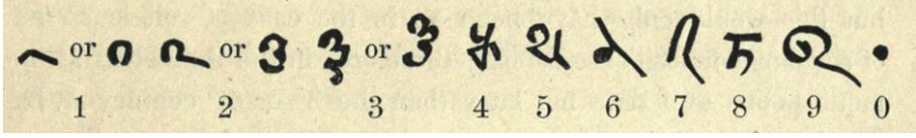
Burada dilbilim geleneğindeki “varsayımsal” sıfırları ayrıca değerlendireceğim. Sıfırın literatürdeki gelişimini sunduktan sonra Türkçedeki “sıfır”ları örneklendirip bu kabulün hangi sorunu çözdüğünü, bilimin sıfır varsayılan durumlarda hangi soruları sorması gerektiğini tartışacağım.

1. Sıfırın Kısa Tarihi

Yokluk ve hiçlik felsefe ve doğa bilimlerini uzun süre meşgul etmiştir. Sıfır, matematiksel bir kavram olarak daha yenidir ve iki temel işlevi vardır: Yer göstergesi olarak basamak değeri ve diğer sayılar gibi bir sayı olması. Sıfırın bir sayı olup olmadığı uzun süre tartışılmıştır ve bu iki işlevi üzerinde genel bir uzlaşmaya varılmıştır. Sıfırın tarihi hakkında sınırlı bilgiye sahibiz. Robert Kaplan *The Nothing that Is: A Natural History of Zero* “Var Olan Hiçlik: Sıfırın Doğal Tarihi” kitabında, matematiksel sıfır ve felsefi hiçlik kavramlarının ilişkisinden bahseder ancak aynı şey olmadıklarını vurgular. Hint düşüncesinde boşluk (*sunyata*) kavramı erken dönemlerde merkezi bir rol oynamıştır. Kaplan’a göre sıfırın kökleri Sümerlere kadar uzanır (s. 6). Daha sonra MS. 4. yüzyıl civarında Güney Amerika’da Mayalar, Sümerlerden bağımsız olarak sıfırı bulmuşlardır. Hindistan’da ise 5. yüzyılda sıfır kullanılmıştır.

270 27°
50 4°

Kaplan 9. yüzyıla ait içi boş küçük bir noktadan oluşan bu gösterimi ilk sıfırlardan biri sayar (s. 41). *Bakhshali El Yazması* da sıfırın en eski biçimlerinden birine sahiptir. El yazmasının en eski bölümü MS. 3 ve 4. yüzyıllara tarihlenirken en yeni bölümü 9 ve 10. yüzyıllara aittir (Wujastyk vd. 2017):

Bakhshali El Yazmasında sıfır gösterimi (Wikipedia)

Georges Ifrah, sıfırı “tam bir Hint icadı” olarak tanımlar ve bunu dönemin Arap yazarlarının kabul ettiğini tanıklarla gösterir (1997: 13-24). Sıfır, Hindistan’dan Kamboçya, Çin ve İslam coğrafyalarına yayılmıştır. Harezmi’nin sıfırlı Arap sayı sistemi önemli bir aşamadır. Sıfırın Batı dillerindeki karşılığı olan *zero*, Arapça *sifr* kelimesinden gelir. Avrupa’ya sıfır 11-12.yy. sonrasında Endülüs kanalıyla gelmiş ve Fibonacci tarafından tanıtılmıştır.

2. Dilbilimde Sıfırın Ortaya Çıkışı

İlk gramercilerden biri sayılan Hindistanlı Panini’ye (M.Ö. 4. yy.) sıfır biçimbirim köklerinden söz edilirken mutlaka değinilir. Örneğin Robert H. Robbins *A Short History of Linguistics* “Dilbilimin Kısa Tarihi” adlı eserinde dilbilimcilerin sıfırı Panini’ye borçlu olduğunu yazar (2013: 181). Bu, başka araştırmacılarca da tekrarlanır (Allen 1956; Candotti ve Pontillo 2014; Diller 1996). Panini’deki *lopa*, *luk*, *lup*, *slu* “boş” terimleri bu iddianın temelini oluşturur. Panini matematikteki sıfırın ortaya çıkışında payı olan bir deha olabilir. F. Staal, matematikteki sıfırın köklerini Hindistan’da ararken bir noktayı tartışır: Sanskritçe bilmeyen ama matematik dili Sanskritçe olduğu için bu dilde yazan çoğu ismin Sanskritçeyi öğrenirken kullandıkları Panini’nin gramerindeki boşluk, yokluk ve kaybolmuş öğelerle ilgili terimleri öğrenip bunlar üzerinde düşünmemiş olması mümkün değildir. Staal’a göre aritmetikteki sıfırın kökleri Paninici gramer yazımındaki sıfırlar olabilir (Staal, 2010). Staal o dönemde matematikçilerin “bilimlerin bilimi” olarak gördükleri dil araştırmalarına bakışının nasıl olduğunu şöyle dile getirir: “Matematikçiler böylesine prestijli bir gelenekle ilişkilendirilmekten gurur duyuyorlardı. Modern dünyada ise bunun tam tersi geçerlidir. Gramer popüler bir konu değildir ve pek çok bilim insanı ‘dilbilim’in ne anlama geldiğini bile bilmez” (s. 46). Eğer Staal’in kökenle ilgili hipotezi kanıtlanabilirse sıfırı matematikçiler değil; dilciler bulmuş diyebiliriz. Sibeveyhi (MS 8. yy.) öncülüğünde gelişen Arap dilbilgisi yazıcılığında da bugünkü sıfır uygulamalarına benzer açıklamalar vardır (Versteegh 1997: 36). Örneğin belirtme ekini alan ancak geçişli bir fiilin yüzey yapıda bulunmadığı kullanımlar için bir sıfır varsaymışlar, bunun silinmiş bir fiilin izi olduğu düşünülmüştür.

Dilbilimde Saussure, Bally, Bloomfield gibi yapısalcı isimlerde kavramın modern yorumlarıyla karşılaşırız. Özellikle Saussure’ün dilde benzerliklerden çok karşıtlıklar vardır açıklaması sıfıra giden yolu açmıştır. Saussure, Eski Yunancada bazı sözcüklerin sıfır son ekli gövdeler olduğunu varsaymıştır. *Phloks* “alev” sözcüğünde bir sıfır biçimbirim (*/phlog-Ø-s/*) varsayar ki burada Saussure’ün özellikle bükümlü dillerdeki yapım ve çekim dizgesinde karşılaşılan düzensizliklere bir çare olarak sıfırı ortaya attığı açıktır:

Peki, çok sık karşılaştığımız ve kökle bükün gövdesinin birbiriyle kaynaşır görüldüğü -aynı aileden bütün sözcüklerde [bak. phleg-o, vb.] bulunan phleg-: phlog- köküyle karşılaştırılan ve tamlayan durumu phlogós olan -phlóks “alev” sözcüğünde olduğu gibi- duruma ne demeli? Ortaya koyduğumuz ayrımla çelişmez mi bu? Hayır, çelişmez. Çünkü genel anlamdaki phleg-: phlog- ile özel anlamdaki phlog-u birbirinden ayırt etmek gerekir. Yoksa, anlam bir yana itilerek yalnızca özdeksel biçim ele alınmış olur. Aynı ses ögesi burada değişik iki değer taşır, onun için de iki ayrı dilsel öge oluşturur (bak. s. 159). Yukarda nasıl zeügnu! “hayvanı arabaya koş!” sözünü sıfır çekim ekli bir bükümlü sözcük olarak yorumladysak, burada da phlóg- “alev” ögesinin sıfır sonekli bir gövde olduğunu söyleyeceğiz. Bu durumda her türlü karışıklık olanak dışıdır: Köken ses bakımından kökle özdeş olmakla birlikte gene de ondan ayrı kalır (de Saussure 1998: 271).

Varlık ile yokluk arasındaki karşıtlık veya farklılık ilişkisi -doğa bilimlerindeki deney ve kontrol gruplarına benzer- dilbilimcilere bir tür laboratuvar uygulaması imkânı tanımıştır. Dilbilimciler bir ekin varlığı ile yokluğu arasındaki fark üzerine düşünmeye başlamış ve sıfır buna bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkmıştır.

Sıfır terimini¹ dil incelemelerinde ilk kullanan kişi Robert Gauthiot’dur. Antione Meillet’nin öğrencisi olan Gauthiot 1902 tarihli makalesiyle sıfırı modern dilbilime sokmuş (Gauthiot 1902), Saussure ve Bally bu kavramı ondan alarak yapısalcılığın öğelerinden birine dönüştürmüştür (Diehl 2009: 93). Saussure’ün ders notlarını yayımlayarak dilbilim tarihine büyük bir katkıda bulunan Charles Bally’nin de kavramın yaygınlaşmasında rolü vardır (1922: 2). Roman Jakobson 1939 yılında C. Bally için yazılan bir kitapta (*Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*) yer alan *Signe Zéro* “Sıfır Gösterge” başlıklı bölümde bugünkü sıfır yorumlarına yeni bir boyut kazandırmıştır (1972) [Jakobson’un bu makalesinin güncel bir değerlendirmesi için bk. (Nielsen 2015)].

Amerikan yapısalcılığının kurucularından Leonard Bloomfield biçimbilgisi ve sözdiziminde sıfır (*zero element, zero anaphora*) kavramını kullanır (1933: 209, 252). Bloomfield sonrasında E. Nida gibi yapısalcılar özellikle biçimbilgisinde sıfırları yaygınlaştırmıştır. Eugene Nida *zero types* “sıfır tipleri” başlığı altında *sheep* “koyun”, *trout* “alabalık”, *elk* “Kanada geyiği” gibi çoğul biçimleri de aynı olan sözcüklerde “anamlı bir çokluk ekinin yokluğu” durumundan bahseder (1946: 46). Bu sözcüklerin tekilken ve çoğulken aynı biçime sahip olması sorunu

¹ *Zero, null, empty, gap* gibi farklı terimlerin benzer bağlamlar için kullanıldığını hatırlatmam gerekiyor ancak *zero* “sıfır” terimi dilbilimdeki ilk terim olarak öne çıkar. Gauthiot, Saussure, Bally, Jakobson yazdıkları eserlerde Fransızca terimi (*zéro*) kullanmışlarsa da daha sonra dilbilim literatüründe İngilizcenin öne çıkmasıyla kavramın yeni boyutlarına vurgu yapmak isteyen araştırmacılar genellikle İngilizce terimler önermişlerdir.

Nida tarafından yokluğa bir sıfır atayarak “çözülür”: *sheep* “koyun” – *sheep*+Ø “koyunlar”. Sıfır atama çözümünü daha sonra yaygınlık kazanır. Örneğin /-ed/ ekiyle geçmiş zaman çekimine girmeyip büküm yoluyla geçmiş zamanı bildiren fiillerde de sıfır varsayılmıştır: *finish* “bitmek” – *finish-ed* “bitti” fakat *go* “gitmek” – *went*+Ø “gitti”. Aynı varsayım bükümle yapılan ve /+s/ eki almayan sözcüklerde de vardır: *car* “araba” – *car*+s “arabalar” fakat *woman* “kadın” – *women*+Ø “kadınlar”. Bazı yazarlar teklik için de bir sıfır varsayar: *car*+Ø “araba”, *car*+s “arabalar”. Bir sözcükte bir ekle karşılanan çokluk anlamı, başka bir sözcükte bükümle bildirilse de orada bir sıfır ek varsayılmıştır. Bir kullanımda ekin varlığı, başka bir kullanımdaki yokluğunun nedeni kabul edilmiştir. Daha sonra Z. S. Harris’te ve özellikle de öğrencisi N. Chomsky’nin üretici dilbilim teorisinde sıfırlar, boşluklar sesbilimden sözdizimine farklı şekillerde ve vazgeçilmez öğeler olarak sık sık kullanılmıştır (Chomsky 1957; Harris 1957; Pesetsky 1995).

Temel dilbilim kitaplarında sıfırın kendisine geniş bir yer edindiğini basit bir taramayla tespit edebiliriz. Örneğin David Crystal’ın şu tanımı yaygındır: “Sıfır: Dilbilimin bazı alanlarında, bir analiz tarafından öne sürülen, ancak konuşma akışında hiçbir fiziksel gerçekleşmeye sahip olmayan soyut bir birime atıfta bulunmak için kullanılan bir terim. Sembolü Ø ‘dir’ (Crystal 2008: 528). Crystal bu açıklamasında yukarıda bahsettiğim türden çokluk çekimi örneklerini verir. Sıfırın ses ve cümle bilgisindeki kabulleriyle üretici dilbilim geleneğindeki uygulamalarına değinir. Sıfır maddesinin son cümleleri oldukça ilgi çekicidir:

Görülüyor ki sıfırın [bazen bu terimin matematikteki kullanımından kaynaklanan boş eleman (null element) olarak da adlandırılır] uygulanması, bir analizde orantılılığı veya düzenli bir deseni koruma ihtiyacı ya da bir ekonomik ifade oluşturma çabasıyla motive edilir. Aynı zamanda, bu kavram dikkatli bir şekilde haklı bir gerekçeyle sunulması gereken bir kavramdır; bir analizde çok fazla sıfırın olması, onun inandırıcılığını zayıflatır (Crystal 2008: 528).

Crystal sıfırın dil analizlerinde belirli bir düzeni korumaya yardımcı olarak kullanıldığını vurguluyor. Yani dili anlamak üzere ortaya attığımız teori, bazı noktalarda sıfıra ihtiyaç duyuyor ve bu sıfırlar teoriyi “ayakta tutma” işlevi görüyor. Crystal’ın açıklamasından çıkaracağımız ikinci sonuçsa sıfırların fazla olmasının teoriyi zayıflatmasıdır. Bunlarla ilgili tartışmaya geçmeden önce Türkçede sıfır olarak üzerinde durulan kullanımları örneklendirmek istiyorum.

3. Türkçedeki Sıfırlar

Türkçede *sıfır*, *boşluk*, *eksilti*, *işaretsiz öge* gibi terimlerle dildeki boşlukları inceleyen yayınlar yapılmıştır (Aydın 2012; Gemalmaz 1996; İlbaş 2019; Üstünova 2002) ancak geleneksel dilbilgisi kitaplarında sıfır kabulü yaygınlaşmamıştır (Ergin 1993; Korkmaz 2003). Yeni yeni bazı dilbilgisi kitaplarında konuya değinilmektedir (Sebzecioğlu 2016). Batılı uzmanların yazdığı Türkçe dilbilgisi kitaplarında da sıfırlara yeteri kadar yer verildiğini söylemek mümkün değildir (Göksel ve Kerslake 2005; Johanson 2021; Schaaik

2020; Underhill 1985). J. Kornfilt kitabında bazı bölümlerde sıfır kabulüne yer verir (Kornfilt 1997) ancak onda da Türkçedeki sıfırlar için ayrıntılı bilgi yoktur. Türkiye’de sıfır ile ilgili açıklamaların daha çok dilbilim monografı ve ders kitaplarında yer aldığını görüyoruz (Erkman-Akerson 2007; Özsoy ve Turan 2018; Uzun 2000, 2006).

Türkçede sıfırla ilgili olarak yayınlarda sık atıf yapılan kullanımlar şunlardır:

İlgi: Türkçe dilbilgisi kitaplarında isim çekimi ve isim tamlaması başlıklarında ilgi ekinin işlevlerine değinilir.

masa+nın örtü+sü

masa örtü+sü.

İlk örnekte *masa* sözcüğünün aldığı ek masayı daha bilinen, belirli bir masa yapmışken ikinci örnekte *masa* sözcüğü herhangi bir ek almamıştır. Ek almayan ikinci örnekteki *masa* daha “genel”, belirli olmayan bir masadır; bunu sağlayan şey, ilgi ekinin yokluğudur. Burada belirsizlik, genellik işlevini eksizlik sağladığı için bir sıfır varsayılır:

masa+∅ örtü+sü

Belirtme: Türkçede sıfır denince akla gelen bir başka örnek belirtme durumudur:

Ayşe kitab+ı aldı.

Ayşe kitap aldı.

İlk cümlede *Ayşe*’nin aldığı *kitap* daha belirli, özel bir kitaptır. Bu “belirliliği” sağlayan ise *kitap* sözcüğünün aldığı belirme durumu ekidir ancak ikinci cümlede *kitap* sözcüğü herhangi bir ek almamıştır. Buradaki *kitap* daha belirsiz ve daha geneldir. Nesne olan sözcüğün cümlede belirtme durumu ekini almaması onu belirli olmaktan çıkarmıştır. Bu tür nesnelere de sıfır atanır:

Ayşe kitap+∅ aldı.

Emir: Türkçe ikinci tekil kişi emir çekiminde herhangi bir ek yoktur. Örneğin çoğul kişide bir emir eki vardır:

Siz buraya gel-in.

Sen buraya gel.

İlk örnekte *gel-* fiili ikinci çoğul kişi emir ekini almıştır, ancak ikinci örnekte fiil eksizdir. Eksiz olduğu için ikinci kişi emir çekimiyle çekimlendiğini anlarız. Buraya bir sıfır atanır:

Sen buraya gel-∅.

Kişi: Türkçede üçüncü kişi çekimine sıfır kavramıyla ilgili teorik çalışmalarda da değinilir (Gerner & Ling 2020). Birinci ve ikinci kişilerin kişi eki varken üçüncü kişinin eki yoktur:

Ben geliyor-um.

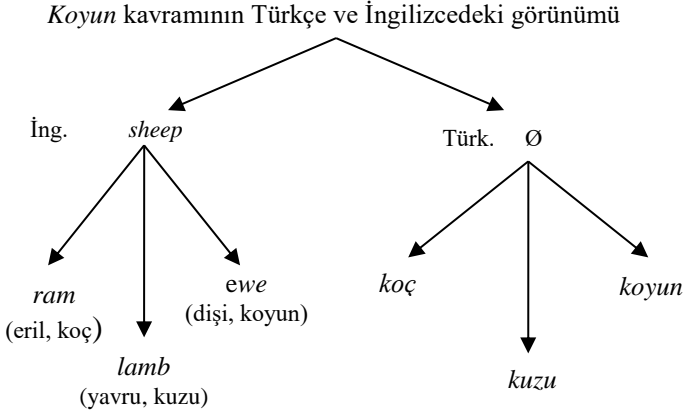
Sen geliyor-sun.

O geliyor.

Sesbilgisel olarak herhangi bir gerçekleşmesi olmayan üçüncü kişi için bu kullanımlarda bir sıfır varsayılır:

O geliyor-Ø.

Sözlüksel boşluk: Diller arası ve dil içi olarak farklı türleri olan “boşluklar” için şu örnek verilebilir. İngilizcede *sheep* “koyun” sözcüğü *ram* “koç”, *ewe* “koyun”, *lamb* “kuzu” anlamları için üst anlamdır. *Sheep* cinsiyet bildirmez; *ram* erillik, *ewe* dişilik, *lamb* ise yavru olma bilgilerini içerir. Fakat Türkçede *koyun* dişilik, *koç* erillik bildirir. Yani *koyun*² ve *koç*’un üst anlam ilişkisine gireceği bir sözcük yoktur. Burada bir boşluk olduğu varsayılır:

(Kerimoğlu 2014a)

Sözdizimsel boşluk: Sözdizimsel incelemelerde boşluklar özellikle üretici dilbilim teorisinin merkezinde yer alır. Buna Türkçeden şöyle bir örnek vermek mümkün:

Ali camı kırdı

Camı e kırdı

(Kerimoğlu 2014a)

² Türkçede tarihi metinlerde *koyun*, cinsiyetleri genel olarak kapsayan bir üst tür adı olarak da kullanılır. Ancak eş zamanlı ve cinsiyet vurgusu belirtilerek sorulduğunda *koyun* sözcüğü dişi cinsiyeti ile ilişkilendirilir.

İlk cümlemizde etken ve geçişli *kır-* fiili, nesne olarak *cam* sözcüğünü almıştır. Ancak aynı fiil ikinci cümlede edilgen yapılmış, ilk cümlede nesne rolünde olan *cam* sözcüğü özne konumuna taşınmıştır. *Cam* sözcüğü özne olurken nesne rolünü “boş” bırakmıştır. Bu boşluk için *e* (*empty* “boşluk”) sembolü kullanılır.

Bazı Türkçe dilbilgisi kitaplarında yer verilen bir başka sözdizimsel boşluk örneği “eksilteli cümle”dir:

A: *Bugün okula kiminle gideceksin?*

B: *Kardeşimle (gideceğim).*

A'nın sorusunu *kardeşimle* şeklinde cevaplayan B'nin aslında yüklemi düşürdüğü, orada eksiltme yoluyla bir boşluk oluşturduğu varsayılır. Bu boşluk *gideceğim* yüklemiyle varsayımsal olarak doldurulur.

Farklı yayınlarda sıfırların sayısının artırıldığı görülür ancak bu örneklerle yetiniyorum.

4. Dilbilimsel Sıfırın Bilimdeki Yeri

Bu bölümde dil incelemelerindeki sıfır uygulamasının görünümünü bazı sorular üzerinden ortaya koymaya çalışacağım. Sorulara örnekler üzerinden kısa ve açık cevaplar verip değerlendirmemi sonraki başlıkta yapacağım.

Sıfır dilbilimde tartışmasız bir tanıma sahip midir?

D. Crystal'a ait tanımı vermiştim ancak ona katılmayan önemli isimler vardır. Örneğin P. Matthews temel başvuru eserlerinden birine dönüşen eseri *Morphology*'de “Biçimbilgisi”, sıfır açıklamalarında öğretici bir yan olduğunu kabul etmekle birlikte yeni bir modele ihtiyaç duyduğumuzu vurgular. İngilizcedeki *come* gibi geçmiş ve şimdiki zaman biçimleri aynı olan fiillerle çokluk biçimleri bükümle yapılan örneklerde sıfır varsayma uygulamalarını değerlendirdikten sonra şu yorumu yapar:

Bu açıklamalar hiçbir zaman evrensel olarak kabul edilmedi, hatta bu modelin ait olduğu Kuzey Amerika okulunda bile. Kırk yıl sonra, bunları tamamen tarihin çöplüğüne atmaya meyilliyiz (Matthews 1991: 123).

Biçimbilgisinin bir başka uzmanı I. Mel'çuk da sıfır konusunda şu yorumu yapar:

Sıfır göstergelerinin dilbilimde yaygın ve verimli kullanımına rağmen, gariptir ki kavramın kendisinin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Olası tüm sıfır gösterge türlerini kapsayacak ve aynı zamanda titiz ve mantıksal olarak tatmin edici olacak azami derecede genel bir tanım, bildiğim kadarıyla henüz formüle edilmemiştir (Mel'çuk 2006: 469).

Bu iki araştırmacı dışında da sıfır tanımlarında sorunlar olduğunu düşünen isimler vardır (Anderson 1992: 86; Trommer 2012). Bu, basit bir literatür taramasıyla tespit edilebilir. O hâlde soruyla ilgili olarak şu sonuca varabiliriz: Sıfır, dilbilimde tartışmasız bir tanıma sahip değildir.

Dilbilimdeki sıfırın matematikteki sıfırla ilişkilendirilmesi doğru mudur ve bu konuda bir uzlaşma var mıdır?

Matematikteki sıfır teriminin dilbilimdeki kullanımına karşı çıkan isimler vardır. Burada itirazları kabaca iki türe ayırmak mümkün. İlki sosyal bilimlerde özellikle dilbilimde çok yaygın olan ve doğru terim üzerinde uzlaşmamaktan kaynaklanan “etiket eleştirisi” olarak adlandırdığım yorumlardır. Sıfır yerine *boşluk*, *yokluk* gibi başka terimleri önerenler vardır ancak bu önerilerde matematiksel sıfırın kullanımıyla dilbilimdeki içerik arasında bağ kurma gereği duyulmaz. İkinci tür itirazda doğrudan matematikteki sıfır üzerinden eleştiriler getirilir. Bu ikinci grup bence daha önemli. Çünkü herhangi bir terime herhangi bir gerekçeyle itiraz edebiliriz ancak bir terimi başka bir bilim alanından alıyorsak burada dikkatli olmak ve iki farklı alan arasındaki içerik uyumsuzluklarına dikkat etmek gerekir. Bu türden değerli bir eleştiri William McGregor tarafından getirilmiştir.

W. McGregor’a göre dilbilimdeki sıfır, aritmetiksel sıfırın benzeri değil tersi olarak görülebilir. Çünkü dilsel sıfırın cismi yoktur ama içeriği vardır; matematiksel sıfırın ise cismi vardır ama içeriği yoktur, bu yüzden matematikçiler için uzun süre sorunlu olmuştur (2003: 112). McGregor’a göre dilbilimciler burada bir hata yapmaktadır. Boşlukları biçimbirim olarak görmekte sorun yaşamayan dilbilimcilerin ciddi şekilde yanlış oldukları bir nokta vardır. Özü olmayan, yalnızca paradigmatik testlerin uygulanmasıyla çıkarılabilen bir şeyin diğer biçimbirimler gibi özü, anlamı ve değeri olan bir biçimbirimmiş gibi ele alınabileceği varsayımı matematikteki uygulamayla uyumlu değildir. Çünkü “temsil edilmeyen ‘niceliklerin’ sayı olduğunu varsayma adımı aritmetikte asla atılmamıştır.” (s. 113). Ona göre sıfır analojisi yerine dilbilimde boşluk (*gap*) analojisinin kullanılması daha doğru olacaktır; dilbilimdeki sıfır, bir biçimbirim olarak yorumlanan yanlış bir matematiksel analojiye dayanmaktadır (s. 114-115). McGregor’a göre yapısalcılık burada yanlış bir yola girmiştir:

Bu, bana göre yapısalcılığın en büyük hatalarından biridir. Saussure’ün ünlü satranç benzetmesini devam ettirecek olursak, satranç taşlarını istediğimiz gibi değiştirip oyunu oynamaya devam edemeyiz. Önemli açılardan gerçek maddeye bağlıyız: Satrançta ayırt ediciliği korumak için, bir taşı, maddesi tahtadaki parçanın maddesiyle aynı olan başka bir şeyle, bir sıvıyla ya da görünmez bir şeyle (örneğin tek hücreli bir amip) değiştiremeyiz. Onun yerine tözü olmayan bir şey, hiçbir şey koymak yine zordur, çünkü satranç oyununda bu hiçbir şeyin gerçek yokluğundan ayırt edilemez! ...Biçimsel bir açıklama olarak, bazı (tüm?) boşlukların/sıfırların insanoğlunun genetik mirasının bir parçası olduğu öne sürülebilir: Belki de beynimizde (bazı) sıfırlar vardır, aksi halde neden bu kadar yaygın olsunlar? Shakespeare’in Kral Lear’ı, kız kardeşinin entrikacı dalkavukluğunu benimsemeyi reddettiğinde kızı Cordelia’ya “Hiçbir şeyden hiçbir şey çıkmaz” demiştir (Kral Lear). Ama o hiçten çok şey çıktı. Dildeki hiçlikten de çok şey çıkabileceğini göstermeye çalıştım. Lear, “Hiçten sıfır çıkar” deseydi hem dilbilim hem de matematik tarihi açısından daha isabetli olurdu. Matematik bu gelişimde doğru bir yol izledi; dilbilim ise yanlış bir yol izledi (McGregor 2003: 116-117).

Görüldüğü üzere matematikteki sıfır ile dilbilimdeki sıfır aynı şey değildir. Bu konuda farklı görüşler vardır. Bu nedenle başlıktaki soruya yine hayır cevabını vermek yanlış olmaz.

Sıfır biçimbirim zihinde temsil edilen bir gerçeklik midir?

Dilin biyolojik bir olgu olup olmadığı Darwin ve Schleicher'dan bu yana bilim dünyasında tartışılmaktadır (Darwin 1871; Schleicher 1863). Beynimizde sözcüklerin, sözcük türlerinin, cümlelerin, dilbilgisel işlemlerin gerçekleşmesini sağlayan bir doku veya yapı olduğu görüşünün bugün en büyük savunucusu dili bir "organ" olarak niteleyen N. Chomsky'dir (Berwick ve Chomsky, 2016). Ancak karşı grupta da epey kalabalık bir araştırmacı ordusu dile özgü biyolojik bir organ iddiasını destekleyecek kanıtların elde edilemediğini, dilin insanın genel öğrenme mekanizmalarına bağlı kültürel bir olgu olduğunu savunmaktadır [(Christiansen ve Chater 2015; Everett 2012; Postal 2009). Tartışmalar için bk. (Kerimoğlu 2021)].

Sıfırların beyinde yeri olabileceğine dair hipotezler öne sürülmüştür. Bunlardan en öne çıkanlardan biri N. T. Sahin, S. Pinker ve E. Halgren tarafından yapılan ve manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) aracılığıyla İngilizcedeki düzenli, düzensiz ve sıfırlı çekimleri inceleyen beyin araştırmasıdır. Bu çalışmada sıfırların beyinde bir temsili olduğu iddia edilmiştir (Sahin vd. 2006). Ancak kullanılan görüntüleme aracının bu sonuç için yeterli olmadığı, dolayısıyla iddianın kanıt olarak sunulamayacağı daha sonra dile getirilmiştir (Aleksseeva vd. 2022; Kim vd. 1997). Sıfırların dil ediniminde de önemli rolü olduğu yorumları yapılmaktadır (Bank ve Trommer 2015; Clark 2007; Gerner ve Ling, 2020) ancak bu iddiaların beyin araştırmalarıyla kanıtlandığını söylemek mümkün değildir.

Sıfırlarla ilgili güncel durumu bilişsel bilim uzmanlarından oluşan bir ekip şu şekilde resmeder:

Aslına bakılırsa, diller arasında açık bir eki olmayan öğelerin çokluğuna ve dilbilimde sıfır eklerin genişletilmiş teorik kullanımına rağmen, sıfır morfemlerin nörobilişsel gerçekliğini belgeleyen çok az deneysel psikodilbilimsel veya nörodilbilimsel kanıt vardır. ... Yani, sıfırları içeren bir morfosentaktik deney tasarlayabilsek bile, bu, sıfır bileşenin varlığına ilişkin kesin bir kanıt sağlayamaz... Sonuç olarak deneysel araştırmalar, nörobiyolojik ve bilişsel gerçekliğini kesin bir şekilde açıklamaya yardımcı olabilecek sıfır morfem erişiminin izlerini tespit etmede henüz başarılı olamadı (Aleksseeva vd. 2022).

O hâlde sorumuzu şu şekilde cevaplayabiliriz: Sıfırın beynimizdeki varlığını gösteren bir kanıt henüz ulaşılmış değildir.

Sıfırların belirlenmesinde genel kabul gören ölçüler var mıdır?

Burada iki ana grup olduğunu söylemek mümkündür. İlk gruba göre sıfır ancak sıfır olmayan bir ögenin altbiçimbirimi olarak var olabilir. Sesbilimsel olarak ifade edilen bir öge olmadan, ona atıf yapmadan bir sıfır varsayılmaz. Örneğin Türkçede *kitap* sözcüğünde teklik bildiren bir sıfır varsaymak (*kitap*+Ø) için *kitap*+lar sözcüğündeki {+lAr} ile paradigmatic bir bağlam kurabilmemiz gerekir. Buradaki teklik bildiren sıfır, çokluk bildiren ve sesbilgisel olarak ifadesi olan bir

ekin varlığıyla mümkündür. Bu görüş özellikle yapısalcı analizlerde öne çıkar (Haas 1957; McGregor 2003; Segel 2008). İkinci grup bu türden bir parazitik ilişkiyi kabul etmez ve sıfırların sesbilimsel olarak ifadesi olmayan içeriklerin bildirilmesinde de varsayılabileceğini öne sürer. Özellikle üretici dilbilim bu görüşü savunur.

Sıfırın tarihinden bahsederken başlangıçta düzensiz çekimlere yoğunlaşıldığından bahsetmiştim. Bu ilk yorumlardan sonra sıfırı değerlendirme, sıfıra bir ölçü getirme amacı güden yayınlar yapılmıştır (Haas 1957; Mel'çuk 2006; Mithun 1986; Saporta 1964; Segel 2008). Burada iki önemli girişimin öne çıktığı görülüyor. İlki W. Haas (1957) tarafından yapılan sıfır belirleme ölçüsüdür. W. Haas sıfırı morfolojik bir unsur olarak tanımlamak için iki koşul öne sürer: (1) sıfır bir açık biçimle dönüşümlü olmalıdır ve (2) sıfır bir açık biçimle zıtlık oluşturmaktadır.

İkinci girişim ise I. Mel'çuk'a (2006) aittir. Ona göre sıfır ögesinin varlığını iddia etmek için üç özelliğe bakmak gerekir:

1. Anlamlılık: Sıfır ögesi, açıkça tanımlanmış bir X içeriği taşımaktadır. Yani bir bilgiyi karşılamaktadır.
2. Dışlayıcılık: X içeriği, kendisine özgü bir bilgiyi aktarmalı, bunu da sıfır olmayan ögenin yokluğunda yapmalıdır. Kendi bildirdiği bilgi yükü, başka bir sıfır olmayan ögeye hiçbir şekilde atfedilemez.
3. Karşıtlık: Sıfır ögesi, Y içeriğine sahip sıfır olmayan bir ögeyle karşı olmalıdır. Onun yapmadığı bir şeyi yapmalıdır. Bu yönden anlamsal bir karşıtlık sergilemelidir (Mel'çuk 2006).

Bu iki açıklamaya bakarak tüm dilbilimcilerin aynı kanıda olduğunu düşünmek doğru olmaz çünkü bu ölçüler genel kabul görmüş değildir. Bunları eleştirel gözle değerlendirdikten sonra bazı kusurları olduğunu savunan uzmanlar vardır (McGregor 2003; Segel 2008). Dilbilimde sıfır için tartışmasız bir ölçü geliştirildiğini söylemek mümkün değildir.

Dünya dillerinden yola çıkılarak sıfırlı paradigmlar belirlenmiş midir?

Dünya dillerindeki sıfırlar incelenmiş, tipolojik sınıflandırma denemeleri yapılmıştır. Gerek İngilizce, Fransızca gibi konuşur sayısı çok olan diller gerekse de birkaç yüz konuşuru olan yerel diller üzerinde farklı sıfır araştırmaları yapılmıştır (Cavirani ve van Oostendorp 2017; Gerner ve Ling 2020; Mel'çuk 2002; Mithun 1986; Siewierska 2013; Sleeman 2023). Ancak bu soruya “Hayır, belirlenmemiştir” cevabını rahatlıkla verebiliriz. Çünkü sıfırla ilgili bu paradigmatik çalışmalar başlangıç düzeyindedir. Daha çok veri ve kanıtı ihtiyaç vardır.

Sıfır kullanımının derecesi ne olmalı, sıfırsız dil teorisi mümkün müdür?

Bazı teorilerde sıfıra yer verilirken bazılarında yer verilmez. Örneğin Wunderlich ve Fabri çekimsel biçimbilgisinin “soyut biçimbirim”lerle değil, somut eklerle ilgilenmesi gerektiğini savunur (Wunderlich ve Fabri 1995: 240-241). Anderson

da sıfır ögelerinin reddinden yanadır (Anderson 1992). Öte yandan Halle ve Marantz sıfırların kabul edilmesi gerektiğini savunur (Halle ve Marantz 1993). Dahl ve Fabregas bir teoride sıfırları kullanılamaz hale getirmenin zor olduğunu iddia eder: "...sıfır morfemlerin sınırlı kullanımının, sözcüğü daha küçük morfolojik birimlere ayıran teorilerde neredeyse kaçınılmaz olduğu görülmektedir" (Dahl ve Fábregas 2018).

Sıfırsız bir dil teorisinin mümkün olduğunu düşünen isimlerin olduğunu görüyoruz. İ. Mel'çuk, teorisyen V. Plungjan'ın "Sıfır olmadan yapabiliyorsanız sıfır olmadan yapmalısınız" sözünü aktarır (Plungjan 1994) ve sıfır kullanımı için iki prensip belirler: a. Sıfırlardan mümkün olduğunca kaçınmalısınız; b. Sıfırlar "anlamlı bir yokluk" durumunda söz konusu edilmelidir (Mel'çuk 2006: 470).

Son yıllarda sıfır konusunda eleştirel bir yaklaşım sergileyen isimlerden biri Martin Haspelmath'tır (2019, 2020a, 2020b). Haspelmath önce terminolojik bir sorun olduğunu dile getirir. Bir ögenin yokluğuyla bir anlam karşılanıyorsa buna *sıfır işaretleyici* (zero marker) demektense *sıfır ifade* (zero expression) demek gerekir. Çünkü ona göre anlamlar bir biçim olmadan aktarılabilse de her biçimin somut bir işareti olmalıdır. İşaretleyici terimi biçimsel varlık için kullanılabilir. Oysa bu kullanımlarda somut bir biçim söz konusu değildir. Bir biçimbirimden söz ediyorsak buna sıfır biçimbirim (zero morpheme) demek aykırılıktır, çünkü biçimler soyut olamaz, somut ve ayrılabilir (segmental) olur (2019, 2020b). Haspelmath sıfırların özellikle üretici dilbilim geleneğinde aşırı kullanımına da mesafeli yaklaşır. Ona göre insan dilini anlamak için yapılan karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları için "sıfırlar ve dönüşümler çoğunlukla bir kenara bırakılabilir" (2020a).

Bu tartışmalar gösteriyor ki sıfırlardan kaçınmak mümkün ve sıfırların aşırı kullanımı soru işaretlerinin artmasına neden oluyor. Bilimde kaçınılması gereken şeylerin mutlak bir gerçek olduğunu iddia etmek de hayli tartışmalıdır.

5. Sıfır Üzerine Sorgulamalar

Bu bölümde boşluk veya yokluk durumunu tartışacağım. Bir şeyin yokluğunun³ nasıl yorumlanması gerektiğini, bunun kendi içinde bir hiyerarşisi olup

³ Yokluğun yorumlanması insanın bilişsel kapasitelerinin sınırlarıyla ilgili değerli veriler sunabilir. Başka alanlarda da bununla ilgili örnekler sıralanabilir. Örneğin Recep Tayyip Erdoğan ve Özgür Özel'in 2 Mayıs 2024 tarihindeki görüşmesinden yansıyan bir fotoğraf oturma düzenini yansıtıyordu. Orada "boş bir koltuk" vardı ve bunun ne anlama geldiği konusunda farklı yorumlar yapıldı. Bir koltuğun olup boş bırakılması ne anlama gelir? Boş bir koltuğa belirli bir anlam için bir sıfır atadığımızı varsayalım. Ya koltuk da olmazsa ne yaparız? Orada bir değil, iki koltuk da olabilirdi, olmayan her koltuk için bir sıfır atayıp her biri için bir anlam mı atfedeceğiz? Oturma düzeninde, siyasette, otobüste belki de her yerde her potansiyel için bir sıfır varsaymak ne oranda doğrudur ve bunun için ölçü geliştirmek mümkün müdür? Hangi boşluğa hangi anlamı yükleyeceğimize nasıl karar veriyoruz? Aslında bu sorular da dilbilimsel sıfır tartışmalarıyla ilgilidir. İnsan zihninin anlam atfetme mekanizmasının belirli bir sistemi takip edip etmediğini incelemek için bu tartışmalar önemlidir.

olmadığını, dilde sıfır atanan bazı “yokluk”ların farklı şekilde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini yorumlayacağım.

Farklı sıfırlar mı var yoksa yok olan gerçekten yok mu?

Çokluk ve teklik arasında şöyle bir karşıtlık ilişkisi üzerinden ekin yokluğuna sıfır atanıyor ve bunun teklik bildirdiği varsayılıyordu:

Kalem+ler   Kalem+Ø.

Bağlamdan bağımsız olarak böyle bir kabulü doğru sayabilir miyiz? Aşağıdaki cümleye bakalım:

Kalem yazma aracıdır.

Burada *kalem* sözcüğü hiçbir ek almamış ancak teklik bildirdiğini söyleyebilir miyiz? Çokluk bildiren ekin olmadığı her durumda buna teklik anlamını yapıştırmamız ne kadar doğru? Çünkü burada tek bir kalem yok. “Babam bana bir kalem almış” cümlesindeki gibi açık bir tekillik söz konusu değil. Burada şöyle bir itiraz gelecektir: Tüm kalemlerin bir özelliğine atıf yapılıyor, o nedenle sözcüğün tür adı olarak kullanımı bunu çoğul yapmaz. Bu itirazı kabul ettiğimizi varsayalım. Peki aynı cümleyi *Kalemler* ile kuralım. Sayı olarak bir fark hissediyor muyuz? Bunu belirlerken net bir ölçümüz var mı?

Bu kullanımda *kalem* sözcüğüne teklik bildiren bir sıfır atadığımızda da sorular tam olarak cevaplanmış olmuyor. Mutlaka sıfır atamak istediğimizi düşünelim. Bu sefer de bu sıfırı hangi anlam için atayacağız? Çokluk için mi teklik için mi? Çokluk için atamamız büyük bir çelişki doğurur. Haas ve Mel’çuk gibi isimlerce yapılan sıfır ölçütlerine uymayan bir uygulama olur. Ekin varlığı ve yokluğu arasındaki karşıtlık ilişkisi kaybolur. Oysa bu cümlede yokluk, ekin varlığından çok da farklı bir işlevi karşılamıyor. Bir başka kullanımda sorun büyüyor:

Bana birkaç kalem aldı.

Örnekte *kalem* sözcüğü *birkaç* sıfatını almış. Ancak yine çokluk eki yok. Bir şeyden eminiz. *Kalem* kesinlikle teklik bildirmiyor. Yukarıdaki örnekte yoruma dayalı olarak teklik bildirdiğini söyleyebilirdik ancak bu örnekte sözcüğün çokluk bildirdiğini söyleyebiliyoruz çünkü *birkaç* sıfatı tek bir kalemden bahsedemeyeceğimizi gösteriyor. Burada *kalem* sözcüğüne bir sıfır atarsak bunun kesinlikle çokluk bildiren bir sıfır olduğunu ifade etmemiz gerekir.

İlgi ve belirtme eklerinin belirlilik ifade ettiği kabul edilirken bu eklerin “yokluk”larına sıfır atanıyor ve belirsizlik, genellik anlamlarının bu şekilde karşılandığı varsayılıyordu. Aşağıdaki iki örnekte bu kabulü sorgulayalım:

Ankara geçisi herkesçe bilinir.

Kitapları sevmiyorum diyen bir çocuğa kitap sevgisi kazandırmak zor elbette.

Altı çizili sözcükler ilgi ve belirtme ekleriyle ilgili genellemeye uymuyorlar. *Ankara* sözcüğü ilgi ekini almadığı hâlde belirsizlik veya genellik anlamını

taşımaz. Çünkü Ankara adlı tek bir şehir vardır, bu yönüyle belirli ve özel bir anlama sahiptir. İkinci örnekte de belirtme ekini alan *kitaplar* ögesi belirsizdir.

Bu örnekler gösteriyor ki kullanımdan bağımsız sıfır varsaymak doğru değil. “Türkçede sıfır biçimbirim sayı kategorisinde teklik bildirir” genellemesinin doğru olmadığı açıktır. Sıfırı öyle üzerinde çok da düşünmeden belirli karşılıklar için kullanma aceleciliğini yapmamamız gerekiyor. Nasıl çokluk eki bazen çokluk dışında “genellik, saygı, alay” gibi farklı anlamlar bildiriyorsa (*Sular kesildi, Ahmet Beyler gelmiş* vb.) sıfır da tek bir anlama hapsedilecek bir şey gibi görünmüyor. Sesbilimsel olarak ifade edilen sözcük ve eklerin anlamları farklılaşıyorsa sesbilimsel olarak ifadesi olmayan “sessizliklerin” de farklı anlamları olabilir. Yokluklara anlam yüklemek fazla sezgisel ve yoruma dayalı bir yolu açıyor. Belki de yokluk bazen sadece yokluktur.

Sıfırın da çözemediği bazı “yokluk”lar

Düzensizlikler dil araştırmacılarını uzun süre meşgul etmiş, hatta kusursuz dil arayışları ilginç sonuçlar doğurmuştur (Eco, 2004). Dildeki “kusurlar”, “düzensizlikler”, “istisnalar”, “kural dışlıklar”, “yokluklar” karşısında insan hep kendini bir çözüm arama yolculuğunda bulmuştur. Dili mükemmel, kusursuz bir olgu kabul etme kavrayışı aslında bu arayışın nedenidir. Paradoksal bir durum olsa da gerçek böyle görünüyor. “Düzensiz”, “eksik”, “kusurlu” gibi sıfatların kullanımı elimizdeki mükemmel bir kalıbın varlığı hâlinde mümkün olabilir. Oysa dil mükemmel bir olgu değildir. Amacımız dilin işleyişini anlamaksa sıfırlar buna hizmet ediyor gibi görünmüyor. Düzensizlikleri anlamak veya çözmek için atadığımız bazı sıfırlar sorunu ertelemekten başka bir şeye yaramıyor. *Kitap* sözcüğünde neden illa bir teklik sıfırı varsayıyoruz ki? Çokluğun işaretli olması, teklığın de işaretli olması sonucunu doğurur mu? Gerçeklik bu ikilik üzerine mi kurulu? İşaretli, işaretli “karşıtlığı” işaretli sıfır atayarak çözülmüş oluyor mu? Sıfır atayarak işaretli hale getirmiş olmuyor muyuz? Bu şekilde dilde işaretli imkânsız mı varsayıyoruz? Boşluk yok demek mi istiyoruz? Peki bir zamanlar var olan işaretleyicilerin düşmesi ile oluşan sıfırlar ile hiçbir zaman tespit edemediğimiz ancak bizim varsaydığımız sıfırları aynı mı kabul edeceğiz? Şimdi bu soruları yine Türkçedeki bazı sıfır uygulamaları üzerinden düşünelim:

Asla oraya gitmem.

Bu cümlemin yüklemi, *gitmem*. Bu yüklem Türkçe fiil çekimindeki genel diziliş uymuyor. Genelde fiil çekiminde ek sıralanışı şöyle olur: fiil – olumsuzluk – kip veya zaman – kişi. Bu fiilde olumsuzluk ekinden sonra kip veya zaman eki gelmemiş, doğrudan kişi eki gelmiş. Yani kip ve zaman bildiren sesbilgisel bir öge yok. Bu bir düzensizliktir. Bir düzensizlikle karşılaştığımızda ne yapacağız? Bugün dil incelemelerinde bunun için iki genel uygulama var. İlki bir eki olmayan her kategori için sıfır atamak. Buna göre şöyle bir çözüm bulmuş oluyoruz:

Git-me-Ø-m.

Zaman ve kip işaretçisi olmadığı için sıfır ataması yaptık. Bir fiil çekiminde gelebilecek tüm olası ekler için sıfır atama işlemi şu türden sorunların kapısını açar:

Ahmet gelsene.

şimdi bu cümlenin yüklemine biçimbirimlerine ayırılım:

Gel-se-n-e.

Gel- fiili önce şart eki, sonra da 2. tekil kişi eki almış. Sondaki ek ise seslenme ünleminin ekleşmiş biçimi. Bu, Türkçede özellikle dilek bildiren şart ekli çekimlerde karşımıza çıkma potansiyeli olan bir ek. Bu durumda seslenme gibi bir kategorinin varlığını kabul edip ekin kullanılmadığı her yerde bir sıfır varsaymak gerekmez mi? *Ayşe buraya gelsen* gibi bir cümlede kullanılmayan seslenme ünlemi için de sıfır varsayarsak yanlış mı yapmış oluruz? Genel kullanımlara bakıldığında buna yanlış dememizi haklı çıkaracak bir ölçü yok. Ancak bunun doğru bir çözüm olduğu da şüphelidir.

Gitmem örneğindeki sorunu çözmenin ikinci yolu da oradaki olumsuzluk ekine bir görev daha yüklemektir (Ergin, 1993, s. 279): Geniş zamanın olumsuzu. İkinci kişi çekiminde (*gitmezsin*) {-mAz} eki için Türkçe gramerlerinde bu adlandırma yaygın olarak kullanılır. Bir eke birden fazla görev yüklemek başka bir çözüm yoludur. Bu tür eklere dilbilimde “portmanto” biçimbirim denir.

Portmanto biçimbirimlerle baş etmek de kolay değildir:

Dün yalnızdım.

Bugün yalnızım.

İlk örnekte genel çekim dizilişi açısından sorun yaşamayız:

Yalnız-i-di-m.

İsmi yüklem yapan *i-* fiili görülen geçmiş zaman eki ve 1. tekil kişi eki almış. Ancak ikinci cümlede işler biraz karışıyor:

Yalnız-ım.

Burada yüklemde tek bir ek bulabiliyoruz. Bu ek de genellikle kişi eki kabul edilir. Dil araştırmacıları buradaki “sorunu” o eke birden fazla işlev yükleyerek çözerler. Oradaki ek, hem *i-* fiili yani ek-fiil adı verilen fiildir hem zaman ekidir hem de kişi ekidir. Ancak buradaki sorunu çözmenin bir başka yolu sıfır ataması olabilir:

Yalnız-Ø-Ø-ım.

Bu çözümde de ek-fiil ve zaman ekleri için sıfır atamış oluruz. Fiil ve isim çekiminde her kategorinin bir işaretçisi olmalıdır eğer yoksa sıfır atayabiliriz gibi bir genellemeyle hareket etmiş oluruz. Bu bir çözüm müdür, emin değilim. Bu örneklerdeki düzensizlikler art zamanlı dönüşümlerin bir sonucudur. Bu cümleyi Eski Türkçede kuruyor olsaydık *yalnız* (<*yalguz*) sözcüğünün çekimi aşağıdaki gibi olurdu:

Yalguz er-ür-men.

Bugünkü *i-* fiilinin eski biçimi *er-* fiili, {-Ur} geniş zaman ekini ve birinci kişi zamirini alarak çekime girerdi. Bu *er-ür-men* “üçlüşü” zamanla yerini {-Im} ekine

bırakmış, art zamanlı değişimler sonucunda birden fazla öge varken bu ögeler erimiş ve geriye tek bir öge kalmıştır. Kaybolan her ögenin işlevi için bir sıfır atayarak mı hareket etmeliyiz yoksa eriyen diğer ögelerin işlevlerini ayakta kalan tek ögeye mi yüklemeliyiz? Bunun tek bir doğrusu var mıdır ve bu doğru hangi “ölçü”ye göre doğrudur? Bu sorulara henüz tatmin edici cevaplar verilemediği kanısındayım. Dilbilim bir bilim dalı olarak Saussure sonrasında eş zamanlılığa vurgu yapar. Ancak bu, dildeki evrimsel gelişmeleri ikinci plana atmamız sonucunu da doğurmalıdır. Dil evrimsel bir olgudur, Darwinci süreklilik anlayışının da işaret ettiği üzere zaman içinde seçim baskılarının etkisiyle evrilmiştir. Teorilerimizin ayakta kalması için önerdiğimiz eş zamanlı bazı varsayımsal çözümleri “mutlak gerçek” kabul ederken dikkat etmeliyiz. Bugün sıfır atadığımız kategorilerin bazılarının geçmişte sesbilgisel olarak ifade edilmiş işaretçileri olabilir. Dilbilimde eş zamanlılık ve art zamanlılık bir karşıtlık kabul edilip eş zamanlılık yönünde bir tercih belirli bağlamlarda doğru olabilir. Ancak dil gerçekliğini bütünüyle anlamak için evrimsel gelişimi göz önünde bulundurmak gerekir.

Evrensel sıfırlarla ne yapacağız?

Sıfırın tüm dünya dillerini kapsayan, insan biyolojisiyle ilgili bir boyutu vardır. İnsan beyni Chomsky ve onun takipçilerinin iddia ettiği gibi doğuştan bir dil organı getiriyorsa bu organda doğuştan bazı yerlerin dolu, bazılarının boş olması mümkün müdür? Ya da biz bir dilde bulunan bir özelliğin başka dilde mutlaka temsilini veya potansiyelinin varlığını boşluk/sıfır atayarak kabul etmeli miyiz? Bunu sözlüksel boşluk kavramıyla tartışmaya başlayalım.

Türkçe ve İngilizce arasında *koyun* ve *sheep* gibi hayvanlarla ilgili bir örnek vermiştim. İki dil belirli kavramlar için kullandığı sözcükler bakımından karşılaştırıldığında bir dilde bir sözcükle “doldurulmuş” bir kavram, başka bir dilde sözcükle karşılanmamışsa o kavram alanının “boş” kaldığı kabulü üzerine kurulu olan sözlüksel boşluk varsayımı bazı açılardan sorgulanabilir. Farklı kültürlerin dünyaya farklı bakışı olur, bu normaldir. Türkçede *dayı* ve *amca* farklı akrabalıkları karşılarken İngilizcede *uncle* sözcüğü Türkçedeki amca ve dayı anlamlarını içerecek şekilde kullanılır. Sözlüksel boşluk varsayımına göre İngilizcede bir boşluk olduğu görülüyor. İngiliz kültürü amca ve dayı için farklı bir sözcük kullanmamıştır ancak burada boşluk belirleme ölçümüzde evrensellik kavrayışımıza aykırı bir uygulama var. Biz bir dildeki boşlukları neye göre belirleyeceğiz? Örneğin Türkçede koyun adlarıyla ilgili bir boşluk olduğunu İngilizceyle karşılaştırdığımızda belirlemiştik, şimdi de iki dili insan akrabalığı bakımından karşılaştırdık ve İngilizcede *uncle* ile aslında iki kavramın birden karşılandığını, bir boşluk oluştuğunu ifade ettik. Bir başka olasılığı düşünelim. Afrika dilleri ile İngilizceyi karşılaştırdığımızda ne yapacağız? Burada sıfırların, boşlukların “görelisi” olduğu ortaya çıkıyor. Dünyada bugün 7 bin civarında dil var. Her biri farklı kültürlerin izlerini taşıyor. Hepsini kullandıkları sözcükler bakımından karşılaştırdığımızda bu boşlukların sayısı ne olur? Sibiryada konuşulan dillerle Ekvator bölgesinde konuşulan diller arasında çevre şartlarının etkisiyle büyük farklılıklar olacaktır. Tüm dünya dillerini kapsayacak böyle bir çalışma henüz yapılmadı, yapılması kolay değil ancak dilde kavramlara ad verme

üzerine kurulan sözlüksel boşluk kabulünün ölçü sorunu yaşadığı açıktır. Hiç bilmediğimiz, dünyamızda olmayan şeylerin de zihnimizde boş bir koltuğu olduğunu, zamanı gelince o koltuğa bir anlamın oturduğunu varsaymak mı daha bilimseldir yoksa “Occam usturası” prensibine uyarak orada henüz hiçbir şey yok demek mi doğrudur?

Özellikle Chomskyci gelenekte dilin zihinsel bir yapı olduğu vurgulanır ve bu yapıda bilginin dönüşüm adı verilen, yer değiştirme, silme gibi operasyonları kapsayan bir üretim süreciyle ifadeler haline getirildiği savunulur. Beyinde genetik olarak kodlanmış dil yetisi bir insan organı olarak evrenselidir. Bu organda cümleler kurulurken bazı öğeler yer değiştirir, başka bir yere giden öge kendi yerini boşaltmış olur, bu boşluk farklı öğelerce yönetilebilir. Kısacası zihnimizde cümlenin belirli öğelerden oluşun bir “yapı”sı vardır. Yine eksilteli cümle örneğinde de benzer bir “sözdizimsel yapı” kabulü vardır. “Bugün okula kiminle gideceksin?” sorusuna sadece “Kardeşimle” cevabını verdiğimizde neden sadece bir fiili düşürmüş olalım ki? Sesbilgisel olarak karşılığı olmayan hangi boşlukları neye göre dolduracağız? Bir cümlede yüklem yanında, nesne, tümleçler gibi başka öğeler de bulunabilir. Bu potansiyel öğeler de sesbilgisel olarak ifade edilmemişse orada da boşluklar varsayılmaz mı? Örneğin bu cümle “Kesinlikle kardeşimle gideceğim” şeklinde cevaplanamaz mıydı? “Gideceğim” yüklemiyle o boşluğu doldurmak zorunda mıyız? Bu tür uygulamaların bilimsel bir ölçüden bağımsız olarak yapıldığı ortadadır. Fazlasıyla yoruma dayalıdır. Potansiyeller içinden seçilmiş biri veya birkaçı üzerinden ilerlenmektedir.

Dil kullanımında boşluk varsaymak, bir şeylerin eksiltildiğini düşünmek ister istemez bizde eksikliği giderme, düzenli hale getirme ihtiyacı uyandırıyor ve o boşlukları kurguladığımız yamalarla dolduruyoruz. Oysa yamalarımızın da yamaya ihtiyacı var gibi görünüyor.

Bilim önce hangi soruyu sormalı ve sıfır “yanlışlanabilir” mi?

Dilbilimin bilimsel ölçülere uymadığı, bu nedenle bir bilim dalı olamayacağı iddiaları son yıllarda dile getirilmektedir (Sampson 2017). Bu eleştirileri yukarıda sözünü ettiğim yazımda ayrıca değerlendirmiştim (Kerimoğlu 2022). Dil incelemeleri bilim içinde önemli bir yere sahiptir görüşünü savunmuşum ama bu eleştirilerin dikkate alınması gerektiğini de düşünüyorum. “Yeterince” destekçi bulan bazı uygulamaların çok sorgulanmadan mutlak bir gerçekmiş gibi kabul edilmesi bizi gerçeğe ulaşmaktan uzaklaştırıyor. Bilim bir “sorun”la karşılaştığında nasıl hareket etmeli? İlk yapmamız gereken, sorun olarak gördüğümüz şey gerçekten bir sorun mu diye sormak olmalı bence.

Gelıyor-um

Gelıyor-sun

Geliyor.

Birinci ve ikinci kişi için ek var ama üçüncü kişide yok. Dilde mutlak bir düzen olduğu varsayımı doğru değildir, genel işleyişe uymayan her kullanımı düzen dışı veya “sorun” kabul etmemek gerekir. Üçüncü kişi için bir sıfır atamak yerine “Neden böyle?” sorusuna cevap aramak daha bilimsel bir tutumdur. “Türkçe fiil çekiminde üçüncü kişide neden bir ek yok ve bu başka dillerde nasıldır?”. Nitekim başka dünya dillerinde üçüncü kişi çekiminde benzer bir görünüm vardır

(Kummerow 2012). Dilbilim doğası gereği eş zamanlı çözümler öneriyor, ancak düzensizlikler söz konusu olduğunda eş zamanlılığın dili bütünüyle anlamamıza engel olduğunu farklı örnekler üzerinden tartışmıştım (Kerimoğlu 2014b). Dillerin kusursuz olmadığını, kuralların da evrimsel süreçlere tabi olduğunu unutmamak gerekir. Genele uymayan; paradigma içinde aykırı, eksik vb. olan kullanımlar bir mutasyon (bozulma) ise de ayakta kalmayı başarmalarını neye borçludurlar? Bilim bu soruları cevaplamalıdır, yoksa diğer “çözüm”ler eksik kalacaktır. Bilim, insanın doğayı anlama çabasıdır ve doğa yalnızca eş zamanlı bir olgu değildir. Sıfırın evrensel bir modeli takip ettiği kanıtlandığında başka bir aşamaya geçebiliriz. Yani tüm dünya dillerinde birinci ve ikinci kişiler işaretlenirken -Türkçede olduğu gibi- üçüncü kişilerin işaretlenmesi ispatlanırsa bunun insan düşüncesinin bir ürünü olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu türden tüm dünya dillerinde ortak olan öğeler üzerinden Evrensel Dilbilgisi teorisi savunulmaktadır (N. Evans ve Levinson 2009; V. Evans 2020; Pinker ve Bloom 1990), ancak böyle evrensel bir sıfır kanıtı henüz bulunamamıştır. Dilde var olduğu düşünülen sıfırların biyolojik bir temeli olduğu ispatlanamamıştır.

Sıfır atarken çok daha dikkatli olmak gerekiyor. Bilim insanı bir sorun ile karşılaştığını düşünüyorsa önce bu sorunun da doğasını doğru bir şekilde ortaya koymalıdır. Bazı canlılarda neden iki ayak vardır da bazılarında dört ayak vardır? Olmayan iki ayak için “eksiklik” var deyip yerine iki sıfır atayıp devam mı edelim, yoksa bunun nedenini ve sonuçlarını mı araştıralım? Sesbilgisel bir gerçekleşmesi olmayan durumlar dil için bir sorun mudur? Bu soruya evet, sorundur cevabını verdiğinizde elbette buna bir çözüm yolu arayışına girebilirsiniz. Bu ilk aşamada, sorun tespiti yapılırken acele edilmemesi gerekiyor. Dilbilimsel sıfır atanan çoğu durumda bir “sorun” bence yok. Hatta hiçbir şey yok. Hiçbir şeyin yokluğunu kabul etmek de doğayı anlamada bazen ilk adımdır. Her şeye bir anlam atfetmek, bana “insansı” bir kusur gibi gelir. İnsan türü evrimsel yolculuğunda “anladığı” için farklı bir yol izlemiştir. Her şeyi anlamaya çalışmak üzere programlanmış, anlayabildikçe hayatta kalma başarısını artırmış biyolojik bir varlık olarak insana, boşluk ve anlamsızlıktan hoşlanmama özelliği biraz da bu evrimsel geçmişinden miras kalmıştır. “Hayat boşluk kaldırmaz”, “Alem boşluk kaldırmaz”, “Siyaset boşluk kaldırmaz” gibi doğadaki gerçekle uyuşmayan özlü sözlerimiz bu boşluk korkusunun da sonucu gibidir. Görüyoruz ki bilimde de bazı boşlukların varlığını kabul etmekte zorlanıyoruz. Deney istediği sonucu versin diye sağdan soldan çekiştiren sahte bilimciler gibiyiz. Oysa boşluk bir sorun değildir. Bir bilim insanı boşluklara bir şeyler tıkıştırmaya çalışıyorsa doğayı anlamaya çalışmıyor, doğaya müdahale ediyordur. Boşluk veya yokluk “doğal” bir gerçekliktir.

Dilde boşluk olduğunu düşündüğümüz yerlere çözüm yolu olarak sıfır atamak da bilimsel bir kolaycılık gibi görünebilir. “Neden?” sorusu şu üç konuda daha ilerletici bir potansiyele sahiptir: Boşlukların insan beynindeki varlığının araştırılması, tespit edilen boşlukların diller arasında karşılaştırılması, boşlukların evrimsel yolculuğu. Üstelik sıfır uygulamalarının çoğu bilimsel olarak test edilebilecek nitelikte olmadığı gibi bazıları -*birkaç kalem* örneğinde olduğu gibi- farklı bağlamlarda önerilen içeriğe uymayan kullanımlara sahip. Önermelerimiz yanlışlanabilirlik testine girebilecek nitelikteyse bilimsel olabilir (Popper 1998).

Popper'ın yanlışlanabilirlik testine soktuğumuzda çoğu sıfırın testi geçemediğini de görüyoruz. Eğer Türkçede sıfır hem teklik hem de çokluk bildirebiliyorsa “Sayı kategorisinde sıfır sadece teklik için kullanılır” önermesi bu testten kalmış demektir. Bazı sıfır önerileri bu teste girmekten bile uzaktır. Örneğin eksiltili cümle diye kabul edilen ve yukarıda örneğini tartıştığım örneklerde sıfırın tam olarak neyi karşıladığını tespit etmek imkansızdır. Yanlışlanabilirlik testine hiçbir şekilde giremeyen bir önerme sonsuza kadar yanlışlanamayacağı için doğru mu kabul edilmelidir? Bu soruya evet cevabını verirsek ortada bilim diye bir alan kalmaz. Bilim deney, gözlem, şüphe, test gibi temel ayaklar üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan kaçan bir önermenin bilimselliği hep tartışmalı olacaktır.

6. Sonuç

Yazıyı bitirmeden önce bir konuda yanlış anlaşılma istemediğimi belirtmek isterim. Sıfırlar dil araştırmalarında üzerinde düşünmeye değer olgulardır, önerilen kullanımlarda titiz bir şekilde tartışılmalıdır. Ben de derslerimde, yayınlarımda sıfırlardan söz ettim. *Genel Dilbilime Giriş* kitabımda sıfır biçimbirim bölümünü yazdığım dönemden beri zihnimde sıfır kabulleriyle ilgili şüpheler vardı. Bu yazıda biraz da bu şüpheleri tartışmak istedim. Birkaç maddede yazıda tartıştığım şeylerden geriye kalanları özetlemek isterim:

- Dilbilimde sıfır varsayımının kökleri eski Hint bilgini Panini'ye kadar gider. Gauthiot modern dilbilimde terimi ilk kullanan kişidir. Sonrasında Saussure ve yapıscılar tarafından yaygınlaştırılmıştır. Ancak matematikten alınan sıfır teriminin dilbilimdeki kullanımı konusunda tartışmalar vardır. Matematikteki sıfır ile dilbilimdeki sıfır farklı içeriklere sahiptir.
- Yaygınlığına rağmen dilbilimde sıfırların tanımı ve kullanımı konusunda görüş birliği yoktur. Farklı teorisyenler farklı ölçüler getirmeye çalışsa da henüz herkesçe kabul edilen bir ölçüsü yoktur.
- Beyin çalışmaları da sıfırların biyolojik bir gerçeklik olduğuna dair tartışmasız bir kanıt sunamamıştır.
- Türkçede önerilen bazı sıfırlar bilimsel olarak tartışmalıdır. Örneğin sıfır sadece teklik ile değil, bazı kullanımlarda çokluk ile de ilişkilendirilebilmektedir. Bu nedenle sıfırlar yanlışlanabilirlik testine girebilecek nitelikte olmalıdır. Önerdiğimiz sıfırın hangi anlamı karşıladığını testlerle sınavabilmemiz gerekir.
- Sıfırlar farklı anlamları karşılayabilmekte, bugün sıfır kabul edilen bazı kullanımların art zamanlı olarak sesbilgisel işaretçilere sahip olduğu görülmektedir. O nedenle sıfır atadığımız yerler için “Neden?” sorusunu mutlaka sormalıyız. Bazı boşlukların nedenini dilin evrimsel gelişiminde bulmak mümkündür.
- Boşluk doğal bir olgudur ve dilde de boşluklar vardır. Her boşluk için sıfır ataması yapmak ve oraya bir anlam atfetmek doğru bir yaklaşım değildir.

Belki *Ex nihilo nihil fit* “Hiçlikten hiçbir şey doğmaz” diyen Parmenides haklıdır. Yoktan var çıkarmak için zorlamamak gerekir.

7. Kaynakça

- ALEKSEEVA, Maria; MYACHYKOV, Andiy ve SHYTYROV, Yury (2022). “Inflectional Zero Morphology – Linguistic Myth Or Neurocognitive Reality?” *Frontiers in Psychology*, 13, 1015435.
- ALLEN, William Sidney (1956). “Zero and Panini”. *Indian Linguistics*, 16, 106–113.
- ANDERSON, Stephen R. (1992). *A-Morphous Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- AYDIN, Hasene (2012). “Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı”. *Turkish Studies (Elektronik)*, 7/2: 169–181.
- BALLY, Charles (1922). “Copule Zéro et Faits Connexes”. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 23I: 1–6.
- BANK, Sebastian ve TROMMER, Jochen (2015). “Learning and the Complexity of Ø-marking”. İçinde *Understanding and Measuring Morphological Complexity* (Edt. M. Baerman vd.). Oxford: Oxford University Press.
- BERWICK, Robert. C. ve CHOMSKY, Noam (2016). *Why Only Us: Language and Evolution*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- BLOOMFIELD, Leonard (1933). *Language*. Chicago: Holt, Rinehart, and Winston.
- CANDOTTI, Maria Piera ve PONTILLO, Tiziana (2014). “Pāṇini’s Zero Morphs as Allomorphs in the Complexity of Linguistic Context”. *Bulletin d’études indiennes*, 32: 55–86.
- CAVIRANI, Edoardo ve van OOSTENDORP, Marc (2017). “On Silent Markedness”. *Beyond Markedness in Formal Phonology* (Edt. B. D. Samuels). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 101–120.
- CHOMSKY, Noam (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- CHRISTIANSEN, Morten. H. ve CHATER, Nick (2015). “The Language Faculty That Wasn’t: A Usage-Based Account of Natural Language Recursion”. *Frontiers in Psychology*, 6, 1182.
- CLARK, Eve V. (2007). “Morphology in Language Acquisition”. *The Handbook of Morphology* (Edt. Andrew Spencer - Arnold M. Zwicky). John Wiley & Sons, Ltd, 374–389.
- CRYSTAL, David (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6. baskı). London: Blackwell.
- DAHL, Eystein ve FÁBREGAS, Antonio (2018). “Zero Morphemes”. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. Oxford University Press.
- DARWIN, Charles (1871). *The Decent of Man*. London: Murray.
- de SAUSSURE, Ferdinand (1998). *Genel Dilbilim Dersleri* (çev. B. Vardar). İstanbul: Multilingual.
- DIEHL, Cathrine (2009). “The Empty Space in Structure: Theories of the Zero from Gauthiot to Deleuze”. *Diacritics*, 38/3: 93–119.
- DILLER, Anthony (1996). “Linguistic Zero in Asia: From Pāṇini to Pro-drop”. *The Fourth International Symposium on Language and Linguistics, Thailand*, 242–258.
- ECO, Umberto (2004). *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı* (çev. Kemal Atakay). İstanbul: Literatür.
- ERĞİN, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma (2007). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual.
- EVANS, Nicholas ve LEVINSON, Stephen C. (2009). “The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science”. *Behavioral and Brain Sciences*, 32/5: 429–492.
- EVANS, Vyvyan (2020). *Dil Miti. Dil Neden Bir İçgüdü Değildir* (Çev. Mehmet Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- EVERETT, Daniel (2012). *Language: The Cultural Tool*. New York: Pantheon Books.
- GAUTHIOT, Robert (1902). "Note sur le degré zéro". *Mélanges linguistiques offerts à M. Antoine Meillet par ses élèves*. Klincksieck, 49-60.
- GEMALMAZ, Efrasıyab (1996). "STT'nde İşaretsiz (/0/) Görev Ögeleri Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6: 1-4.
- GERNER, Mathias ve LING, Zahng. (2020). "Zero Morphemes in Paradigms". *Studies in Language*, 44/1: 1-26.
- GÖKSEL, Aslı ve KERSLAKE, Celia (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- HAAS, William (1957). "Zero in Linguistic Description". *Studies in Linguistic Analysis* (Edt. J. R. Firth) Oxford: Blackwell, 33-53.
- HALLE, Morris ve MARANTZ, Alec (1993). "Distributed Morphology and the Pieces of Inflection". *The View from Building 20* (Edt. K. Hale ve J. Keyser), Cambridge, Mass: The MIT Press, 111-176.
- HARRIS, Zellig S. (1957). "Co-Occurrence and Transformation in Linguistic Structure". *Language*, 33/3: 283.
- HASPELMATH, Martin (2019). "Why There Are No Zero Markers in Grammar". *Diversity Linguistics Comment*.
- HASPELMATH, Martin (2020a). "Zeroes and Transformations: Good for P-Analyses, Useless for G-Linguistics?". *Diversity Linguistics Comment*.
- HASPELMATH, Martin (2020b). "The Morph as a Minimal Linguistic Form". *Morphology*, 30/2: 117-134.
- İFRAH, Georges (1997). *Sıfırın Gücü (Rakamların Evrensel Tarihi 5)* (çev. Kurtuluş Dinçer): Ankara: Tübitak Yay.
- İLBAŞ, Songül (2019). "Dilsel Boşluk Kavramı: Tanım, Sınıflandırma ve Örnekler." *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8/20: 26-46.
- JAKOBSON, Roman (1972). "Signe Zéro". *Selected writings II*. The Hague: Mouton, 211-219.
- JOHANSON, Lars (2021). *Turkic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KAPLAN, Robert (1999). *The Nothing That Is: A Natural History of Zero*. Oxford: Oxford University Press.
- KERİMOĞLU, Caner (2014a). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- KERİMOĞLU, Caner (2014b). "Türkiye Türkçesi Gramerindeki Düzensizlikler ve Eş Zamanlı Gramer Yazımı". *Dil Araştırmaları*, 14: 75-96.
- KERİMOĞLU, Caner (2021). *Chomsky Darwin'e Karşı: Evrensel Dilbilgisi, Dilin Kökeni ve Evrim*. İzmir: Varyant Yayınları.
- KERİMOĞLU, Caner (2022). "Dilin Bilimi Mümkün müdür?" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 74: 69-100.
- KIM, Seong-Gi., RICHTER, Wolfgang ve UĞURBİL, Kamil (1997). "Limitations of Temporal Resolution in Functional MRI". *Magnetic Resonance in Medicine*, 37/4: 631-636.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- KORNFLT, Jaklin (1997). *Turkish (Descriptive Grammars)*. London: Routledge.
- KUMMEROW, David (2012). "The Person That Isn't: On Defining the Third-Person, Negatively and Positively So". *Australian Journal of Linguistics*, 32/2: 259-290.
- MATTHEWS, Peter Hugoe (1991). *Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCGREGOR, William (2003). "The Nothing That Is, The Zero That Isn't". *Studia Linguistica*, 57/2: 75-119.
- MEL'ÇUK, Igor (2006). *Aspects of the Theory of Morphology*. Berlin: Walter de Gruyter.
- MEL'ÇUK, Igor (2002). "Towards a Formal Concept 'Zero Linguistic Sign'". *Selected papers from the 9th Morphology Meeting, 24-28 February 2000* (Edt. S. Bendjaballah, W. Dressler, O. Pfeiffer ve M. Voelikova) Amsterdam: John Benjamins Publishing, 241-258.
- MITHUN, Marianne (1986). "When Zero Isn't There". *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 12: 195-211.
- NIDA, Eugene (1946). *Morphology: The Descriptive Analysis of Words*. University of Michigan

Press.

- NIELSEN, Peter Juul (2015). “Jakobson’s Zero and the Pleasure and Pitfalls of Structural Beauty”. *S K A S E Journal of Theoretical Linguistics*, 12/3: 398–421.
- ÖZSOY, Sumru ve TURAN, Ümit Deniz (Edt.). (2018). *Genel Dilbilim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- PESETSKY, David (1995). *Zero Syntax: Experiencers and Cascades*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- PINKER, Steven ve BLOOM, Paul (1990). “Natural Language and Natural Selection”. *Brain and Behavioural Science*, 13: 707–784.
- PLUNGJAN, Vladimir (1994). “K Probleme Morfoloģičeskogo Nulja”. (Ed.), *Znak: Sbornik Statej Po Lingvistike, Semiotike i Poëtike* (Edt. N. Belikov, vd.). Moskva: Russkij ucebnyj centr., 148–155.
- POPPER, Karl R. (1998). *Bilimsel Araştırmanın Mantiğı* (çev. İlknur Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- POSTAL, Paul M. (2009). “The Incoherence of Chomsky’s “Biolinguistic” Ontology”. *Biolinguistics*, 3/1: 104–123.
- ROBBINS, Robert H. (2013). *A Short History of Linguistics* (4. baskı). London: Routledge - Taylor and Francis.
- SAHIN, Ned. T., PINKER, Steven ve HALGREN, Eric (2006). “Abstract Grammatical Processing of Nouns and Verbs in Broca’s Area: Evidence from FMRI”. *Cortex*, 42(4): 540–562.
- SAMPSON, Geoffrey (2017). *The Linguistics Delusion*. Equinox Publishing.
- SAPORTA, Sol (1964). “On the Use of Zero in Morphemics”. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists, Cambridge, Mass., August 27–31, 1962* (Edt. H. G. Lunt). Berlin: De Gruyter, 228–230.
- SCHAAIK, Gerjan van. (2020). *The Oxford Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- SCHLEICHER, August (1863). *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*. Weimar. Herman Böhlau.
- SEBZECİOĞLU, Turgay (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Kesit.
- SEGEL, Esben (2008). “Re-evaluating Zero: When Nothing Makes Sense”. *Skase Journal of Theoretical Linguistics*, 5/2: 1–20.
- SIEWIERSKA, Anna (2013). “Third Person Zero of Verbal Person Marking”. *WALS Online (v2020.3) [Data set]* (Edt. M. Dryer ve M. Haspelmath). *Zenodo*.
- SLEEMAN, Petra (2023). “Zero-Suffixes and Their Alternatives: A View from French”. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 42/1: 63–85.
- STAAL, Frits (2010). “On the Origins of Zero”. *Studies in the History of Indian Mathematics* (Edt. C. S. Seshadri). Hindustan Book Agency, Gurgaon, 39–53.
- TROMMER, Jochen (2012). “ØExponence”. *The Morphology and Phonology of Exponence*. Oxford: Oxford University Press.
- UNDERHILL, Robert (1985). *Turkish Grammar*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2002). “Eksilti ya da sıfır tekrar”. *Dil Yazıları*. Ankara: Akçağ, 111–121.
- UZUN, Nadir Engin (2000). *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. Multilingual.
- UZUN, Nadir Engin (2006). *Biçimbilim: Temel Kavramlar*. Papatya.
- VERSTEEGH, Kees (1997). *Landmarks in Linguistic Thought Volume III. The Arabic Linguistic Tradition*. London: Taylor Francis.
- WUJASTYK, Dominik, HAYASHI, Takao, KELLER, Agathe, MONTELLE, Clemency ve PLOFKER, Kim (2017). “The Bakhshālī Manuscript: A Response to the Bodleian Library’s Radiocarbon Dating”. *History of Science in South Asia*, 5/1.
- WUNDERLICH, Dieter ve FABRI, Ray (1995). “Minimalist Morphology: An Approach to Inflection”. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 14/2: 236–294.